

NGHIÊN CỨU KHÁN GIẢ ĐIỆN ẢNH TẠI LIÊN XÔ(*)

M. I. MASCOVSKI

Trong những năm qua, Viện lịch sử điện ảnh thuộc Bộ văn hóa Liên xô đã tiến hành mười cuộc nghiên cứu xã hội học về khán giả và điện ảnh, tập trung vào vấn đề: Ảnh hưởng của điện ảnh đối với công chúng như thế nào? Các cuộc nghiên cứu này có mục đích tìm hiểu:

Tần số đi xem của các nhóm đối với các loại phim

Lứa tuổi của người xem.

Hoàn cảnh gia đình có tác động đến số người đi xem hay không ?

Tác động của phim ảnh trong đời sống tinh thần của nhân dân?

Cách tuyên truyền, quảng cáo phim thu hút người xem như thế nào?

Ở Liên xô, người xem rất chú ý đến đạo diễn, và diễn viên đóng vai chính trong phim. Những kết quả cho thấy người xem không chỉ chú ý đến nội dung mà hình thức nghệ thuật cũng rất được coi trọng.

Chúng tôi đã tìm hiểu tác động qua lại giữa vô tuyến truyền hình và phim. Phim được chiếu trên vô tuyến truyền hình có ảnh hưởng đến phim ở rạp không? Những ai thích xem vô tuyến truyền hình? Những ai không thích loại phim này?

Khán giả Liên xô còn quan tâm đến việc “điện ảnh hóa” các tác phẩm nghệ thuật. Các nghiên cứu đã góp phần làm rõ: những

* Bài ghi theo tài liệu của đồng chí Mascovski lưu trữ tại Phòng Tư liệu và thư viện – Viện xã hội học.

tác phẩm văn học, sân khấu nào nên chuyển thành kịch bản điện ảnh, tác phẩm nào không nên làm như vậy?

Để tiến hành các cuộc nghiên cứu, các nhà xã hội học Xô-viết đã đề ra cho phim sáu chức năng. Dựa vào sáu chức năng này để xem phim nào thích hợp, phim nào chưa thích hợp? Công chúng của phim đánh giá phim đó theo sở thích của họ như thế nào? Sáu chức năng đó là:

1) Giáo dục tư tưởng, đây là chức năng quan trọng, có liên quan đến tất cả khán giả.

2) Chức năng nhận thức,

3) Chức năng nghệ thuật,

4) Chức năng cung cấp kiến thức.

5) Chức năng giải trí, chức năng này nhiều khi bị lãng quên, nhất là ở các nước xã hội chủ nghĩa. Phim giải trí có sức thu hút đông đảo người xem. Những người làm phim phải kết hợp nhuần nhuyễn chức năng giải trí với các chức năng khác. Một bộ phim sản xuất ra chỉ nhằm vào mục đích giáo dục chính trị, mà thiếu chức năng khác, nhất là chức năng giải trí thì sẽ hạn chế rất nhiều đến chức năng giáo dục, vì rất ít người xem.

6) Chức năng kinh tế có ý nghĩa quan trọng, vì một bộ phim hay có thể thu hút được 1 triệu người xem trong một năm. Phim *Người cá* đã đạt đến số khán giả kỷ lục là 150 triệu người xem trong một năm. Các bộ phim hay còn để xuất khẩu, thu ngoại tệ.

Ngoài sáu chức năng chủ yếu trên đây, phim còn thêm chức năng phụ trợ, song cũng không được quên: đó là chức năng giao tiếp. Ví dụ, chúng ta tổ chức nói chuyện chính trị, dù đề tài hay người nói hấp dẫn, cũng không thể thu hút được một lượng người xem đông đảo bằng nếu trong cuộc nói chuyện đó có chiếu phim, thì chắc chắn số người đến dự câu lạc bộ: nếu muốn có nhiều người đến thì nên có chiếu phim.

Qua các cuộc nghiên cứu, các nhà xã hội học Xô-viết đã biết được rằng: nếu phim chỉ đáp ứng được một chức năng thì sẽ không có đông người xem. Nếu chỉ nhằm mục đích cung cấp kiến thức thì ta dùng phương pháp giảng bài tốt hơn. Nhưng nếu chỉ chú

đến chức năng kinh tế thì sẽ tạo nên những sự lệch lạc không thể chấp nhận được.

Các nhà làm phim phải có những suy nghĩ, tìm tòi để đáp ứng thị hiếu ngày càng được nâng cao của khán giả, nếu không chú ý đến yêu cầu này thì người xem sẽ không thích. Điều đó dẫn tới tình trạng là khán giả sẽ đổ xô đi xem phim của nước ngoài. Phải thừa nhận rằng: phim các nước tư bản rất chú ý đến yêu cầu này. Chính vì vậy phim nước ngoài khi được chiếu lên thì có nhiều người xem.

Qua *Tạp chí Màn ảnh*, các nhà xã hội học và các nhà làm phim đã biết được nhu cầu của khán giả đối với các loại phim.

1) Hiện nay, ở Liên xô, phim về đề tài Cuộc chiến tranh về quốc vĩ đại đang có đông người xem nhất. Trong đề tài này, loại phim trình bày diễn biến tâm lý của con người qua chiến tranh như thế nào, và loại phim nói lên một giai đoạn lớn của chiến tranh với những sự kiện lịch sử cụ thể, với những nhân vật có thật, thường được xem đánh giá cao.

2) Công chúng thanh niên thường quan tâm đến loại phim giáo dục đạo đức, vì loại phim này có tác động gần gũi đến việc xây dựng cuộc sống của họ. Ví dụ: phim *Mạc-tu-khoa không tin vào những giọt nước mắt*, rất được thanh niên ưa thích. Bộ phim nói về ba cô gái trẻ xây dựng cuộc sống theo cách riêng của mình trong điều kiện thực ở Mạc-tu-khoa năm 1951. Sau khi chiếu phim các câu hỏi sau đây được đưa ra để tìm hiểu ý kiến khán giả:

- Phụ nữ đánh giá người đàn ông như thế nào?

- Hỏi về người chồng tương lai của mình nên như thế nào... thì các nữ sinh trả lời: họ muốn có người chồng như “anh công nhân”, một nhân vật chính của phim, chẳng hạn. Điều đó chứng tỏ bộ phim này có giá trị tích cực trong việc xây dựng lối sống chủ nghĩa.

3) Phim trinh thám thích hợp cho sự giải trí và thường thu được lợi nhuận cao. Ở Liên xô, có một thời gian dài, loại phim trinh thám bị phê bình nói rằng: cần phải sản xuất loại phim này. Thực tế chứng minh rằng rất nhiều người xem, nhất là thanh niên ưa thích loại phim trinh thám. Nếu chúng ta biết kết hợp sự mạo hiểm, ly kỳ và lồng vào đó những phẩm chất đạo đức cao cả thì sẽ đạt được

chức năng giáo dục. Sức hấp dẫn của những bộ phim ca ngợi chiến công kỳ diệu của các chiến sĩ công an Xô-viết đã chứng minh điều đó.

4) Phim về đề tài sản xuất, xây dựng thường nằm ở vị trí cuối cùng trong danh mục các loại phim được khán giả ưa thích. Song, không phải tất cả các phim về đề tài này đều như vậy. Bộ phim *Biên bản một cuộc họp* lại được rất đông người xem ưa thích.

5) Phim âm nhạc, nhảy múa,

Ngoài ra, chúng tôi có làm nhiều phim hài hước, chúng tôi đang cố gắng nâng cao chất lượng của loại phim này.

Phim ảnh tác động đến con người như thế nào? Các phim đã trả lời câu hỏi này bằng nhiều hướng khác nhau. Câu trả lời cũng có thể làm chúng ta kinh ngạc. Ví dụ: phim *Phăng-tô-mát* của Pháp được chiếu là *Phăng-tô-mát*. Các nhà phê bình cho rằng: cần phải thận trọng, nếu cứ chiếu loại phim này sẽ gây ra nhiều hậu quả đối với thiếu niên. Song, cũng có người lại nói: có chiếu những phim như vậy mới thu hút được thiếu niên, còn hơn để chúng đi lang thang ngoài phố!

Phim *Đội bay* được chiếu ra, cũng dẫn đến những nhận xét khác nhau như vậy. Phim nói về một người lái máy bay thiết kế ra loại nhạc màu. Sau khi xem phim, một số thanh niên đã ăn cắp đèn tín hiệu của đường tàu hỏa. Hỏi vì sao làm như vậy? Họ trả lời: họ ăn cắp những đèn này để lắp bộ nhạc màu như trong phim *Đội bay*. Thế là, có người cho rằng không nên chiếu phim này nữa. Nhưng đây là một bộ phim hay, có tác dụng giáo dục tinh thần đồng đội cao. Chẳng lẽ chỉ vì một số thanh niên hành động như vậy mà không chiếu phim *Đội bay* nữa? Các nhà xã hội học chúng tôi cho rằng vẫn nên chiếu phim, song cần có những bài báo phân tích cho người xem thấy được mặt tốt và mặt hạn chế của bộ phim.

Trong những năm gần đây, có một tình hình là nhiều phim về đề tài tâm lý xã hội lại chỉ nói đến những mối tình thất bại, những cuộc sống chung trong các gia đình bất hạnh. Điều đó là ảnh hưởng đến các quan hệ vợ chồng trong gia đình. Trong khi đó lại rất ít phim nói về cuộc sống của các gia đình hạnh phúc. Các phim không nói lên tình yêu trước khi cưới mà chỉ đề cập các mối tình sau

Cưới vợ với người khác. Nhiều phim có kết cấu dẫn đến cho thanh niên hiểu sai rằng hôn nhân là nhà tù của tình yêu.

Những điều trên đây, đòi hỏi những người làm phim phải chú ý đến chức năng giáo dục và yêu cầu của xã hội đối với nghệ thuật điện ảnh nhiều hơn nữa. Chúng ta phải cố gắng để hình dung trước những tình huống diễn ra trên màn ảnh sẽ tác động đến người xem như thế nào? Không thể chạy theo “sự hấp dẫn” mà không lường hết được các hậu quả của nó. Những người làm phim phản ánh các vấn đề phức tạp của hiện tại và tương lai và giải quyết những vấn đề theo quan điểm của chủ nghĩa xã hội. Đây chính là phương hướng quan trọng để liên kết xã hội với toàn bộ các hoạt động điện ảnh.

Trong khi duyệt phim, có thể chúng ta sẽ vấp phải những ý kiến rất trái ngược nhau. Đã có tình hình là đối với một bộ phim, các nhà tuyên huấn thì bảo không nên chiếu, các nhà điện ảnh và các nhà xã hội học thì bảo vẫn chiếu được. Đây là một thực tế mà chúng ta thường gặp. Song, không nên vì một bộ phim hay, có tính nghệ thuật và kinh tế thương mại cao. Ở đây, vai trò hướng dẫn dư luận người xem của các nhà phê bình phim, các nhà xã hội học có ý nghĩa đặc biệt quan trọng.

Ở Liên xô, mỗi Hội đồng duyệt phim thường được tổ chức với khoảng ba mươi người. Trong đó, gồm các nhà làm công tác tuyên huấn, các nhà làm phim, các nhà phê bình phim, các nhà xã hội học và tâm lý học.

Việc duyệt phim được tiến hành qua bốn bước chủ yếu như sau:

- 1) Từng cá nhân phát biểu ý kiến riêng của mình về bộ phim được duyệt bằng cách ghi ra giấy.
- 2) Tập hợp các ý kiến riêng lại, hệ thống các điểm tốt, các điểm xấu, nên chiếu hay không nên chiếu.
- 3) Căn cứ vào ý kiến đã được hệ thống lại ở trên, Hội đồng duyệt phim sẽ in ra thành văn bản, rồi phát lại cho các ủy viên.
- 4) Sau khi xem bảng tổng kết, những người tham gia duyệt phim sẽ phát biểu ý kiến của mình về những ảnh hưởng của phim đối với công chúng như thế nào, rồi đi đến kết luận bộ phim đó có hay không được chiếu.